

HISTORIENS VINGSLAG

Red. Arne Johansson Kerstin Åhström

BJÄRA – ETT DEMONISKT VÄSEN ?

Bjära eller bära, puke, trollhare och andra benämningar finns. Enligt folktron var det ett demoniskt väsen som gav rikedom åt ägaren. Rikedom kunde vara att andras kor mjölkades.

Vad är en bjära?

Bjäror och liknande väsen finns på medeltida kyrkmålningar över hela Norden. Här i Sverige känner man till ett 40-tal målningar av djävlar och väsen som stjal mjölk. Men vad är då en bjära? Ja den kunde visst se ut hur som helst! Den kunde till och med ha mänsklig gestalt. Vanligtvis såg den ut som ett nystan och man kunde använda olika sorters garn som sedan skulle behandlas på olika sätt. Den kunde se ut som en hund, hare, fågel eller katt och andra djur förekom också. Den kunde ändra utseende och storlek och komma in genom minsta hål i ladugårdsväggen. I Skandinavien har bortåt 25 olika sorters tjuvmjölkan- de väsen omtalats. Under häxprocessernas tid i Sverige i slutet av 1600-talet förekom rätt ofta bjäran i processernas protokoll. Häxtron i Europa sanktionerades av kyrkan i århundraden. Så kunde t.ex. de som hade en annan religiös tro förföljas. Tron att häxor stal mjölk från grannen fanns kvar långt in på 1800-talet.

Otacksamhet är världens lön

På en gård kunde man ha mera mjölk och få ut mera smör än på t.ex. granngården. Korna sinade och ibland kunde det vara svårt att få smör. Varför var det så olika? Det var naturligtvis något fanstyg med i spelet och så kom ryktena igång. Den här gården som det gick så bra för hade naturligtvis en bjära. Det var hela hemligheten. Förr sade man också att den som

hade tur hade puken som ju var ett namn på bjäran.

Den som skötte sina djur och behandlade dem väl och gav dem tillräckligt med foder fick naturligtvis lön för sin möda. Men förklara detta i en tid med häxprocesser och tron på övernaturliga väsen var inte lätt för en kvinna. Hennes hängivna arbete med djuren kunde lönas med döden. Glöm inte heller den makt som kyrkan hade. Tron på dessa väsen spreds främst av kyrkan som yrkade på att man skulle straffa dem som hade tjuvmjölkan- de väsen. Den tidigaste uppgiften om väsen som stjal mjölk genom troldom är från ett kyrkligt möte i Frankrike år 829.

Hur gör man en bjära?

I den ypperliga finska boken "Historien om Vasa-mjölken" har jag läst om hur man kunde göra en bjära. Här ett sätt: Knyt ett nystan av nio sorters olika garn och droppa tre torsdagskvällar i rad tre bloddroppar från ditt vänstra "namnlösfinger" på nystanet och säg "mjölk och smör skall du åt mig vinna, i helvetets eld skall jag för dig brinna". Då får bjäran liv sägs det i ett recept från Replot. Jag har också läst att när bjäran fått rörelseförmåga kunde den befallas att ge sig iväg och stjäla mjölk. Bjäran sökte då upp korna i beteshagar eller ladugårdar, diade dem och tog i sin mage hem mjölken till bjärans ägare och spydde upp den.

Torparen och bjäran

En mycket trevlig kvinna i Medelpad med bra minne och en härlig berättartalang har berättat följande för mig. Det var en torpare i Medelpad som hade en förfärlig otur. Han ägde två kor, några getter, höns och en tupp. På vintervintern åt räven upp alla hönsen och endast tuppen blev kvar. Det blev till att köpa nya

höns. Längre fram på våren blev den ena kon sjuk och måste nödslaktas. De nya hönsen värpte väldigt dåligt och nu ansåg torparen att han måste göra något åt saken.

Brännvin och tvåkrona

Han kände till en viss gumma som för en halvliter brännvin och en tvåkrona kunde visa honom hur man gör en bjära. Han visste att hans egen hustru var emot sådana tokerier och nämnde därför inget till henne. Av en sväger fick han låna en tvåkrona och han beslöt att offra halvlitern midsommarbrännvin som han sparat så länge. Med förevändning att han skulle ut och fiska en söndag gav han sig iväg med metspö, smörgåsar och brännvin till gumman som kunde laga till en bjära. Det visade sig att hon inte gjorde bjäran själv utan bara undervisade folk hur man gjorde en sådan.

Garn och gettalg

Han fick ett nystan bomullsgarn samt en bit gettalg. Hon uppmanade mannen att nysta garnet en gång till och smörja in det med gettalgen samt gå runt kyrkan tre gånger när han gick hem. Vid hemfärden tog han vägen till sjön och fiskade några timmar för att inte hustrun skulle bli misstänksam och tro att han haft något annat för sig. Varje gång han kastade ut fick han napp och han fick så mycket fisk att han var tvungen att ta av sig skjortan och göra ett knyte för att få med sig allt hem. Han tänkte då att bjäran skulle nog fungera även om han inte gick runt kyrkan tre gånger, men för säkerhets skull gjorde han det.

Bjäran under sängen

Torpet var litet och trångt och på sommaren låg han på vinden och där under sängen gömde han bjäran. Allting gick bra för torparfamiljen. Hönsen värpte bra och kon mjölkade rikligt. På hösten kunde man se att skörden blev ovanligt stor och varje gång han gick att fiska tog han med bjäran. Hustrun var naturligtvis mycket nöjd med att allt gick så väl för dem. Hon var glad för fisken och ägg sålde hon i handelsboden. Då de inte hade några egna barn lejde torparen två pojkar från en närbelägen by till höskörden. Han flyttade nu ner från vinden och visade pojkarna dit och sade att här kan ni ligga skavfötters så blir det tillräcklig plats i sängen.

Eldsvåda

En natt fick pojkarna höra att det var något som rullade under sängen och de trodde att det var katten som lekte med ett nystan. När de tittade under sängen fick de se att garnnystanet rullade för sig själv. Det var bjäran som torparen glömt ta därifrån. Då sade en av pojkarna att det nog var en bjära och den skall vi tända på. Elden tog en väldig fart och brann så häftigt att pojkarna blev förskräckta och rusade ut. Vinden blev snabbt övertänd och elden spred sig ner i stugan och torparen och hustrun fick snarast sätta sig i säkerhet. Det slutade med att hela torpstugan brann ner men som tur var klarade sig ladugården och djuren. När torparen skulle förhöra pojkarna vad de haft för sig på vinden sade en av dem att det var trolltyg där. Det var en bjära där och den tände vi på. Torparen nekade till att haft en bjära i sitt hus. Han skyllde på att pojkarna glömt ett stearinljus vilket orsakade bran-

Lidens
Hembygdsförening

Lidenvägen 51, 860 41 Liden, 0692 - 100 27

www.lidenshembygdsforening.com

Grundad 1956

den. Ett nytt boningshus blev snart uppfört och det talades om att torparfamiljen fått ett oväntat arv från Amerika.

Gumman och auktionen

Det gick några år och så skulle det en dag bli auktion hos gumman som hjälpt torparen med bjäran. Hon hade blivit äderförcalkad och kunde inte få bo kvar i sin stuga. Det var mycket folk församlat auktionsdagen och även torparen tog sig dit. Han trodde aldrig att gumman skulle finnas där, men hon satt på en stol ute på gården. Hon blev väldigt glad när hon fick se den överraskade och förvånade torparen som kom gående över gården. Det var roligt att se dig Johansson ropade hon. Hur gick det med bjäran? Då vände torparen tvärt och någon auktion blev det inte för hans del.

Birger Karlsson

Birger Karlsson är född 1926 i Aneby och uppvuxen i Vetlanda. Vid 14 års ålder började han arbeta på mejeri och blev mejerinäringen trogen i hela sitt yrkesverksamma liv. Han har

erfarenheter från mejeri-
arbete från
Luleå i norr till
Alnarp i söder
och i elva olika
landskap.
Utbildningen
har bestått av
folkhögskola i
Skåne, kurser
vid bl a NKI
Hermods, LTK

och Alnarps Mejeriskola. Sedan flera år bor Birger Karlsson i Bjällsta i Indal.

År 1994 utgavs en unik bok på Förlag Utsikten i Varberg: "Mejeriminnen; Berättelser och bilder från de gamla småmejerierna". Birger Karlsson svarade för insamlingen av uppgifter från mejerianställda i hela Sverige och skrev sedan kommentarer till det omfattande materialet. Arbetet som påbörjades 1985 pågick i nästan 10 år.

/Arne Johansson